

Ursula Hoberg: DIE WORTSTELLUNG IN DER GESCHRIEBENEN DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE.

Heutiges Deutsch. Reihe I: Linguistische Grundlagen. Forschungen des Instituts für deutsche Sprache, Band 10, 256 str., Max Hueber Verlag, München, 1981.

Red riječi je jedan od vječnih problema sintakse. Nema gramatike u kojoj veći ili manji prostor nije posvećen tom problemu, a teško da se mogu naći i dvije u kojima bi pravila za red riječi u rečenici bila jednako formulirana. Postoji niz specijalnih studija u kojima se red riječi promatra u okviru najrazličitijih lingvističkih teorija i utvrđuju faktori koji su za red riječi odgovorni.

I ova najnovija studija Ursule Hoberg o redu riječi u njemačkom jeziku polazi od teze da treba pronaći uvjete i pravila koji reguliraju red riječi, »*daß die deutsche Wortstellung nicht frei im Sinne von 'regellos' ist*« (str. 19) i da je red riječi u njemačkom jeziku toliko kompleksan da nije dovoljno osvijetliti ga s jedne strane, već da treba uzeti u obzir niz faktora koji, iako ne svi jednako, djeluju na red riječi. I to je zadatak koji je autorica sebi postavila: »*es gilt also auch die jeweilige Reichweite dieser Faktoren genau festzustellen und — soweit wie möglich — ihre Hierarchie zu klären*« (str. 19).

Teoretski je okvir u kojem se utvrđuju faktori koji djeluju na red riječi, gramatika zavisnosti kako je zastupa u svojim radovima Ulrich Engel. A njegovi su radovi o redu riječi i polazište istraživanja.

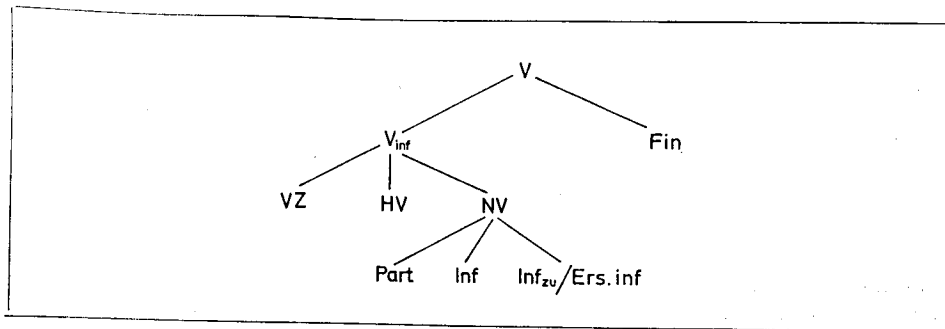
U svom radu autorica se ograničuje na istraživanje reda riječi u nesložnim rečenicama, uključujući i red riječi u glavnoj i u zavisnoj rečenici jer se i za glavnu i za zavisnu rečenicu može konstituirati isti strukturalni princip. Naime, i za glavnu i za zavisnu rečenicu u njemačkom jeziku karakterističan je rečenični okvir: u glavnoj ga čini finitni oblik glagola lijevo i nominalni dio glagola desno, u zavisnoj je lijevo subjunktor (veznik, relativna zamjenica, relativni prilog) a desno čitav verbalni kompleks. Rečenični okvir dijeli rečenicu na sintaktička polja. Shematski se taj model može prikazati ovako (str. 25):

ES:	VF	Fin		VK _{inf}	
		SR ₁	MF	SR ₂	NF
NS:		Sub		VK	
(1)	Er	hat	heute nicht so gut	gearbeitet	wie sonst
(1')	...,	daß	er heute nicht so gut	gearbeitet hat	wie sonst

HS = Hauptsatz, NS = Nebensatz, VF = Vorfeld, Fin = Finitum, SR = Satzrahmen, Sub = Subjunktor, MF = Mittelfeld, VK = Verbalkomplex, NF = Nachfeld

Iz ove sheme proizlazi i dalja podjela istraživanja: red riječi u rečeničnom okviru (verbalni kompleks u zavisnoj rečenici), elementi u prednjem polju (*Vorfeld* u glavnoj rečenici), poredak elemenata u srednjem polju (*Mittelfeld* i u glavnoj i u zavisnoj rečenici) i, najzad, poredak elemenata u zadnjem polju (*Nachfeld* i u glavnoj i u zavisnoj rečenici).

Za verbalni kompleks zavisne rečenice obligatan je ovaj red riječi (str. 34. i 35):

VZ = Verbzusatz (prefiks glagola), HV = Hauptverb, NV = Nebenverb (pomoćni glagol), Inf_{zu} = Infinitiv mit zu, Ers. inf = Ersatzinfinitiv (particip u obliku infinitiva)

Taj se red riječi može ilustrirati ovim primjerima:

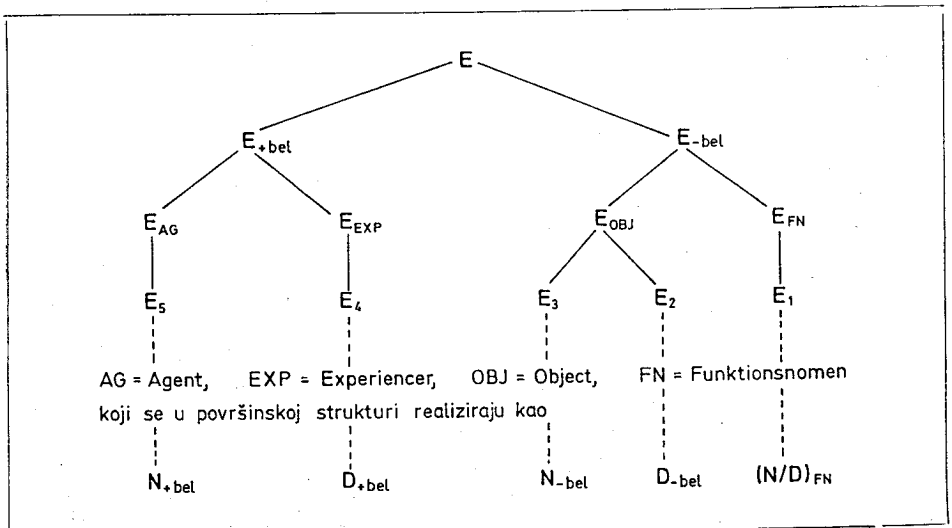
	VZ	HV	Part	NV Inf	Inf _{zu} / Ers. inf	Fin
... daß (sie es) ...	ein	gebüßt			zu haben	schien
... nachdem (sie) ...	fest	genommen	worden			waren
... hätte mir ... das Herz		hüpfen		lassen	müssen	
... daß (sie)	an	gewendet		werden		können
... in der (sie es) ...	zugrunde	gehen		lassen		würde

Ako se desni dio rečeničnog okvira ostvaruje kao particip modalnog glagola ili kao glagola koji se konstruira kao akuzativ s infinitivom (u oba je slučaja particip jednak infinitivu), onda finitni dio glagola prelazi iz finalnog položaja na početak cijelog verbalnog kompleksa: ... *der sich ... eine Ehrlosigkeit hat zuschulden kommen lassen*; ... *daß er mich hätte lieben wollen oder lieben müssen* (od ovog pravila ima regionalnih odstupanja, pa bi Austrijanac

ovu zadnju rečenicu konstruirao ovako: ... daß er mich lieben hätte wollen oder lieben hätte müssen).

Centralni i najopširniji dio studije posvećen je redu riječi u srednjem polju. Neke regularnosti reda riječi u zavisnosti od morfološke strukture dijelova rečenice i od njihove zavisnosti od glagola bile su i do sada poznate. Znalo se da je jedan od relevantnih faktora za red riječi podjela na glagolske dopune (*Verbergänzungen*) i slobodne dodatke (*freie Angaben*) i da je isto tako važan faktor dopune realiziraju li se kao imenice, da li s određenim ili neodređenim članom, jesu li dopune pronominalizirane, da li su dijelovi rečenice prepozicionalne grupe itd. Odnosi su osobito komplicirani kad se kombiniraju nominativ i akuzativ, nominativ i dativ, dativ i akuzativ ili sva tri padeža zajedno. Predaleko bi nas odvelo kad bismo pokušali prikazati koje su regularnosti poznate pri kombiniranju pojedinih glagolskih dopuna, ali moramo upozoriti na one faktore koji do sada nisu bili poznati a otkrila ih je autorica ove studije.

U rečenici ... *und dann fiel mir doch nichts Gescheites ein* obligatan je poredak dativ — nominativ. Objašnjenje da je za taj red riječi odgovorna pronominalna realizacija dativa, ne vrijedi jer supstitucija imenice mjesto zamjenice ne daje gramatički ispravnu rečenicu s redom riječi nominativ — dativ: **Endlich fiel etwas Gescheites dem Mädchen ein*. S druge strane u rečenici *Sie waren die ersten, die Bonifatius einer kräftigen Hirnwäsche unterwarf* obligatan je red riječi nominativ — dativ. Objašnjenje za to našla je autorica u semantici glagolskih dopuna, i to u opoziciji živo — neživo ($\pm$ belebt) i formulirala pravilo $E_{+bel} - E_{-bel}$, to znači da živo prethodi neživom. To je pravilo potvrđeno i u njezinu korpusu: N_{+bel} stoji obligatno (osim u jednom primjeru) ispred D_{-bel} , dok je u obrnutom slučaju D_{+bel} ispred N_{-bel} obligatno u 86,36% slučajeva (str. 46). Za dalju diferencijaciju dopuna prema toj semantičkoj osobini bitno je na koji se od dubinskih padeža (*Fillmore!*) može živo odnosno neživo svesti i da li je dopuna dio glagolskog sklopa (*Funktionsverbgefüge*, npr. *einer Reinigung unterziehen = reinigen*). Iz toga proizlazi ova pravilnost u redu riječi:

Ovih pet klasa dopuna u pravilu se linearno redaju u rečenici onako kako su označene indeksima: semanto-sintaktička blizina glagolu znači u redu riječi najveću udaljenost od glagola (*»syntaktische Verbnahe = topologische Verbferne«* uz glagol na drugom mjestu u rečenici), tako da je E_5 najbliži finitnom glagolu a E_1 od njega najdalje (imenica glagolskog sklopa uvijek je najudaljenija od finitnog oblika glagola i tvori s njim neku vrstu unutrašnjeg rečeničnog okvira).

Ovaj kratki isječak iz analize mogućih kombinacija pojedinih klasa među sobom pokazuje svu složenost opisa reda riječi. Ali još je složeniji opis reda riječi rečeničnih dodataka, onih riječi i grupa riječi koje se u gramatikama posve nediferencirano trpaju u kategoriju priloga. Autorica je ustanovila da se ta klasa riječi može semantički subklasificirati u 44 podgrupe i utvrdila kojim se redom članovi pojedinih podgrupa mogu među sobom u rečenici kombinirati.

Zanimljivi su i rezultati istraživanja prednjeg i stražnjeg polja. Dok se prednje polje mora, u pravilu, ispuniti jednim elementom, dotle je realizacija stražnjeg polja fakultativna. Interesantan je, međutim, podatak (str. 186) da se u ispitanom korpusu u više od 45% slučajeva (u rečenicama gdje je to moguće) stražnje polje ostvaruje. Je li to utjecaj govornog jezika na pisanu prozu ili je to možda strukturalna promjena koja zahvaća njemački jezik i pred našim očima ga pomalo mijenja? A i prednje polje se ne realizira onako kako to obično piše u gramatikama (glagol na drugom mjestu u rečenici, ispred njega samo jedan rečenični dio). U većini slučajeva (više od 87%) to, istina, i jest jedan rečenični dio, ali u 11% slučajeva to su dva, a ima rečenica s tri, četiri, pa čak i pet elemenata u prednjem polju.

Ovo je samo malen dio rezultata koje sadrži knjiga Ursule Hoberg, ali, mislim, da je dovoljan poticaj za njezin temeljit studij. Jednostavan i lako razumljivo formaliziran pojmovni aparat, mnoštvo primjera i pregledno izložena građa čine ovu studiju pristupačnom svakom germanistu i nastavniku njemačkog jezika, jer za nju ne mora imati nikakva specijalna znanja iz suvremene lingvistike. A bogatstvo sadržaja i praktična aktualnost tematike moraju pobuditi interes svakog poznavaoaca njemačkog jezika da se s knjigom Ursule Hoberg upozna.